

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ODOB-AXLOQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Artikova Manzura Atabayevna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Kimyoviy texnologiyalar fakulteti tyutori

Annotatsiya. *Tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muassasalarida talabalar odeb-axloq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash va tizimlashtirishdir. Nazariy tahlil, qiyosiy tahlil va modellashirish metodlaridan foydalanildi.*

Kalit so'zlar: *odeb-axloq madaniyati, tarbiya, oliy ta'lim, pedagogik asoslar, talaba, qadriyatlar, shaxsiy namuna.*

Annotation. *The aim of the study is to identify and systematize the pedagogical foundations of developing students' moral and ethical culture in higher education institutions. Theoretical analysis, comparative analysis, and modeling methods were used.*

Keywords: *moral and ethical culture, upbringing, higher education, pedagogical foundations, student, values, personal example.*

Аннотация. *Целью исследования является определение и систематизация педагогических основ развития нравственно-этической культуры студентов в высших учебных заведениях. Используются методы теоретического анализа, сравнительного анализа и моделирования.*

Ключевые слова: *нравственно-этическая культура, воспитание, высшее образование, педагогические основы, студент, ценности, личный пример.*

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

1. KIRISH

Yangi O'zbekistonni barpo etish sharoitida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan [1]. Oliy ta'lim muassasalari nafaqat kasbiy bilim beruvchi maskan, balki kelajak mutaxassisining axloqiy qiyofasini shakllantiruvchi tarbiyaviy muhit hamdir [2].

Biroq globallashtirish, axborot oqimining keskin ortishi va qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyatlar sharoitida talabalar odob-axloq madaniyatini rivojlantirish tizimli ilmiy-pedagogik asosga muhtoj. Ko'pincha tarbiyaviy ish alohida tadbirlar bilan cheklanib, uning ta'lim jarayoni, shaxsiy namuna va raqamli muhit bilan aloqasi yetarlicha hisobga olinmaydi. Shu muammo tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning maqsadi - oliy ta'lim muassasalarida odob-axloq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslarini aniqlash va ularni yaxlit tizim sifatida asoslash. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: tushunchaning mohiyati va tarkibini aniqlash; pedagogik asoslar komponentlarini ajratish; ularning o'zaro bog'liqligini ko'rsatish.

2. METODLAR

Tadqiqot nazariy xarakterga ega bo'lib, quyidagi metodlardan foydalanildi: ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish [1-4]; Sharq mutafakkirlarining axloqiy-ta'limiy asarlarini mazmuniy tahlil etish [5, 6]; ta'lim sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish [7]; mavjud yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish; olingan ma'lumotlarni sintez qilish va modellashtirish.

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi. Birinchi bosqichda mavzuga oid ilmiy-pedagogik adabiyotlar va normativ hujjatlar to'plandi hamda tizimlashtirildi. Ikkinchi bosqichda axloqiy tarbiyaning mazmuni, metodlari va

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

shart-sharoitlari qiyosiy tahlil qilindi. Uchinchi bosqichda tahlil natijalari asosida pedagogik asoslar tizimi ishlab chiqildi va uning komponentlari o‘zaro bog‘lab ko‘rsatildi.

Manbalar tanlovida ikki mezonga amal qilindi: mavzuga bevosita aloqadorlik va pedagogik qiymat. Tahlil jarayonida odob-axloq madaniyatini shakllantirishga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar guruhlariga ajratildi va ular o‘rtasidagi bog‘liqlik aniqlandi.

3. NATIJALAR

3.1. Tushunchaning mohiyati. Tahlil natijasida odob-axloq madaniyati shaxsning axloqiy me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor qoidalarini anglashi, qabul qilishi hamda ularga amalda rioya qilishini ifodalovchi integrativ sifat ekani aniqlandi. U uch tarkibiy qismdan iborat: bilish (axloqiy tushunchalar), hissiy (vijdon, uyat, burch kabi tuyg‘ular) va xulq-atvor (axloqiy odatlar) komponentlari.

3.2. Pedagogik asoslar tizimi. Tadqiqot natijasida odob-axloq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari besh o‘zaro bog‘liq komponentdan iborat tizim sifatida ajratildi (1-jadval).

1-jadval. Pedagogik asoslar tizimi

Komponent	Mazmuni	Tarbiyaviy vazifasi
Tamoyillar	Insonparvarlik, qadriyatlar uyg‘unligi, shaxsga yo‘naltirilganlik, ta’lim va tarbiya birligi, hamkorlik	Tarbiya jarayonining yo‘nalishini belgilash
Mazmun	Sharq mutafakkirlari merosi, xalq pedagogikasi, kasbiy etika, akademik halollik	Axloqiy bilim va qadriyatlarni shakllantirish

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

Komponent	Mazmuni	Tarbiyaviy vazifasi
Shakl va metodlar	Keys-stadi, munozara, rolli o'yin, trening, volontyorlik, shaxsiy namuna	Axloqiy tajriba va ko'nikmalarni rivojlantirish
Shart-sharoitlar	Ma'naviy-psixologik muhit, kurator-tyutor faoliyati, talabalar o'zini o'zi boshqarishi, oila va mahalla hamkorligi	Jarayonning samaradorligi va uzluksizligini ta'minlash
Raqamli omil	Media madaniyat, axborot xavfsizligi, raqamli etika	Axborot muhitida axloqiy barqarorlikni oshirish

Tizim komponentlari odob-axloq madaniyatining uch tarkibiy qismi bilan bog'liqligi jihatidan ham tahlil qilindi. Bilish komponentini rivojlantirishda munozara, keys-stadi va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish samarali [3]; hissiy komponent uchun ma'rifiy uchrashuvlar, volontyorlik va ustoz namunasi muhim; xulq-atvor komponenti esa trening, rolli o'yin va jamoaviy loyihalar orqali mustahkamlanadi. Demak, metodlarni tanlashda ular qaysi tarkibiy qismga yo'naltirilgani hisobga olinishi kerak.

3.3. Asosiy aniqlangan qonuniyatlar. Birinchidan, axloqiy bilim o'z-o'zidan xulq-atvorga aylanmaydi: uning uchun talaba real vaziyatlarda tanlov qilishi va uning oqibatlarini anglashi zarur. Ikkinchidan, metodlar orasida shaxsiy namuna alohida o'rin tutadi, chunki professor-o'qituvchining xulq-atvori talaba ongida axloqiy ishonchni shakllantiradi. Uchinchidan, raqamli muhit tarbiyaviy jarayonning mustaqil omiliga aylanib, media madaniyat va raqamli etikani alohida yo'nalish sifatida kiritishni taqozo etadi. To'rtinchidan, oila, mahalla va ta'lim muassasasi hamkorligi tarbiyaning uzviyligini

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY

international scientific conference

ta'minlaydi, ularning birgalikdagi faoliyati bo'lmasa, universitetda shakllangan odatlar boshqa muhitda zaiflashishi mumkin.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, odob-axloq madaniyatini rivojlantirishni alohida tarbiyaviy tadbirlar yig'indisi sifatida emas, balki tamoyil, mazmun, metod va shart-sharoitlarning uyg'un tizimi sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu tizimli yondashuv tarbiyaning ta'lim bilan birligi tamoyiliga mos keladi [7] va axloqiy tarbiyani har bir o'quv fani doirasiga singdirish imkonini beradi.

Sharq mutafakkirlari va xalq pedagogikasi merosining tizimga kiritilishi [4] milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlaydi. Kaykovus va Yusuf Xos Hojib asarlarida ilgari surilgan adolat, kamtarlik va ilmga intilish g'oyalari [5, 6] zamonaviy kasbiy etika va akademik halollik talablari bilan ichki jihatdan mos keladi. Raqamli omilning alohida komponent sifatida ajratilishi esa an'anaviy yondashuvlarning yetishmovchi jihatini to'ldiradi.

Amaliy nuqtayi nazardan, tizimdan foydalanish uchun oliy ta'lim muassasasida axloqiy tarbiya bo'yicha aniq reja ishlab chiqilishi, har bir komponent uchun mas'ul shaxslar belgilanishi va natijalar muntazam baholab borilishi tavsiya etiladi. Professor-o'qituvchilar uchun axloqiy tarbiya metodikasi bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, u nazariy tahlilga asoslangan va taklif etilgan tizimning samaradorligi hali empirik tajriba bilan tasdiqlanmagan. Kelgusida pedagogik tajriba-sinov ishlari, talabalar o'rtasida so'rovnoma va kuzatuv o'tkazish orqali tizimning amaliy natijadorligini aniqlash maqsadga muvofiq. Natijalar kurator va tyutorlar faoliyatini rejalashtirishda, ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmunini takomillashtirishda foydalanilishi mumkin.

UNIVERSAL INSIGHTS CONFERENCE ON SCIENCE AND SOCIETY international scientific conference

5. XULOSA

Oliy ta'lim muassasalarida odob-axloq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari tamoyillar, mazmun, shakl va metodlar, shart-sharoitlar hamda raqamli muhit omilidan iborat yaxlit tizim sifatida namoyon bo'ladi. Bu tizimni amalga oshirishda milliy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirish, professor-o'qituvchilarning shaxsiy namunasini kuchaytirish hamda talabalarni tarbiyaviy jarayonning faol ishtirokchisiga aylantirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
4. Hoshimov K., Nishonova S. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
5. Kaykovus. Qobusnoma. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
6. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. – Toshkent: Yulduzcha, 1990.
7. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 2020.